

Türkiye’de Ayçiçeği Destekleme Politikalarının Tercihinde Etkili Olan Faktörler *

Berrin TAŞKAYA TOP¹

Tijen ÖZÜDOĞRU²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de ayçiçeği üreten üreticilerin ayçiçeğine uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamak amaçlanmıştır. Çalışmada, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Adana ve Çanakkale illerindeki 264 üretici ile yüz yüze yapılan anket sonuçları kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, üreticilerden fark ödemesi desteği, girdi desteği, tek ödeme sistemi ve hedef fiyat desteği politikalarını, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığını dikkate alarak ağırlıklandırmaları istenmiştir. Destekleme politikalarını değerlendirirken üreticilerin dikkate alacakları unsurlar incelendiğinde; en fazla kar etmelerini sağlayan politika seçeneğini tercih edecekleri belirlenmiştir. Üreticilerin mevcut ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini ilk sırada, girdi desteğini ise son sırada tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ayçiçeği, Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), tarımsal destekleme

Factors that Affect Preferences of Support Policies for Sunflower in Turkey

Abstract

In this study, it is aimed to determine the importance level of factors that affect the producers’ preferences of current and alternative support policies and to calculate the degree of their preferences for the sunflower in Turkey. The results of surveys that are made by face to face interviews with 264 producers in Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Adana and Çanakkale provinces are used in the study. In the scope of the study, it is asked from producers to weight the support polices of deficiency payment (Premium), input payment, single payment system and target price support, considering high yield, high profit, on-time payment and ease of marketing. As the factors that producers should consider in support policies are examined, it has been determined that they prefer the policy option that provide them the highest profit. It has been determined that producers prefer the target price support in the first place and the input payment in the last place when the current and alternative supports are taken into consideration.

Key Words: Sunflower, Analytical Hierarchy Process (AHP), agricultural support,

JEL: Q11, Q18

Geliş (Received): 03.11.2016 Kabul (Accepted): 16.12.2016

*Bu çalışmada Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından desteklenen TAGEM/TEAD/13/A15/P01-001 numaralı “Seçilmiş Ürünlerde Fark ödemesi desteklerinin Etkisi” isimli projeden yararlanılmıştır.

¹ Sorumlu yazar (Corresponding author), Dr., Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, berrin.taskaya@tarim.gov.tr

² Dr., Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü

1. Giriş

Dünyada ve Türkiye’de giderek artan nüfusa paralel olarak bitkisel yağ talebi artış göstermektedir. Türkiye’de yağlı tohumlu bitkilerin üretimi bakımından büyük bir potansiyel mevcut olmasına rağmen, yağ ihtiyacını karşılayacak düzeyde üretim gerçekleştirilememektedir. Nitekim son 20 yıllık dönemde yağlı tohum üretimi, desteklemeler ve sözleşmeli üretim uygulamaları sayesinde artış eğilimi göstermiş olmakla birlikte artan yurtiçi talebi karşılayacak düzeye ulaşamamıştır. Dolayısıyla giderek artan önemli miktardaki yağ açığı, tohum ve ham yağ ithalatı yoluyla karşılanmakta ve bitkisel yağ sanayi, hammadde yönünden %70 düzeyinde dışa bağımlı durumdadır (Taşkaya Top ve Uçum, 2012). Bu kapsamda, Türkiye için stratejik öneme sahip olan yağlı tohumlu bitkilerin üretimini ve verimini artırıcı önlemlerin alınması önem arz etmektedir (Taşkaya Top ve Uçum, 2015).

Yağlık ayçiçeği, en fazla üretilen yağlı tohum olması, bitkisel yağ tüketiminde %85 civarındaki payı ve yüksek yağ içeriği (%40) nedeniyle Türkiye’nin en önemli yağlı tohum bitkisidir. Ancak, yurt içinde üretilen ayçiçeği ile toplam bitkisel yağ talebinin sadece %18,4’ü karşılanabilmektedir. Bu nedenle, bitkisel yağ açığının azaltılmasında öncelikli olarak üretiminin artırılması gerekmektedir.

Türkiye’de ayçiçeği üretiminin yeterli olmamasının nedenleri; üretim maliyetlerinin yüksek olması, birim alandaki getirisinin düşük olması, dolayısıyla yetiştirildikleri bölgelerdeki diğer ürünlerle rekabet edememesi (ayçiçeği/buğday paritesinin buğday lehine bozulması), dünya ham yağ fiyatlarının Türkiye’ye göre daha düşük olmasıdır (Taşkaya Top ve Uçum, 2013).

Son yıllarda, ayçiçeği fiyatlarının buğdaya göre önemli oranda geri kaldığı, ayçiçeği ve girdi fiyatları karşılaştırıldığında birim ayçiçeği miktarı ile satın alınan girdi miktarlarında önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir. Nitekim 2002 yılında 2.61 olan ayçiçeği/gübre paritesi 2013 yılında 2.07’ye , 2002 yılında

0.42 olan ayçiçeği/mazot paritesi 2013 yılında 0.34’e gerilemiştir. Bu gelişmeler üreticileri ayçiçeği üretiminden vazgeçirecek noktaya getirmiştir. Bu nedenle, Türkiye’de yağlık ayçiçeğinin, üretimde sürdürülebilirliğin sağlanması ve arz açığının giderilmesi amacıyla desteklenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda, yağlık ayçiçeği uzun yıllardır üretimini teşvik etmek, bitkisel yağ açığını giderebilmek ve üreticiye yüksek fiyat vermek amacıyla devlet destekleme kapsamına dahil edilmiştir (Taşkaya Top ve Uçum, 2013).

Geçmişte ülkelerin kendi öncelikleri doğrultusunda şekillenen ve uygulanan destekleme sistemlerinden bir kısmı, Dünya Ticaret Örgütü Tarım Antlaşması’ndan itibaren tamamen terk edilmiş, bazıları ise çeşitli sınırlamalar altında yürütülebilir hale gelmiştir. Özellikle son yıllarda tüm dünyada artan gıda fiyatları ve yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle fark ödemesi şeklinde yapılan desteklemelerin kontrollü kullanılması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu nedenle üreticilerin üretim kararı içerisinde tarımsal desteklerin etkisinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak tarımsal faaliyetlerin birçok faktöre bağlı olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle, tek başına desteğin etkisinden ziyade üreticilerin üretim kararında etkili olan destekleri tercih nedenlerinin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Böylece kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamaya yönelik çıktılara ulaşılabilir.

Bu çalışmada, Türkiye’de ayçiçeği üretiminde ürün miktarı ve ürün kalitesinin yönlendirilmesinde etkili olduğu düşünülen mevcut ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde üretici kararlarına etki eden faktörlerin ortaya konulması, üreticilerin sahip oldukları işletme ve sosyo-ekonomik özelliklerin irdelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında ayçiçeği üretimine yönelik destekleme politikaları Türkiye’de

hâlihazırda uygulanan ve uygulanması muhtemel (alternatif) destekleme politikaları olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Hâlihazırda uygulanan politikalar; fark ödemesi (prim) ve girdi (mazot, gübre) desteği olarak kullanılmıştır. Alternatif politikalar ise, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın (GTHB) uzun ve orta vadeli stratejik planları incelenerek ve görüşmeler sonucunda belirlenmiş olup, hedef fiyat politikası ve tek ödeme sistemidir.

Araştırmada elde edilen bulgular, ayçiçeği üreticilerinin destekleme politikalarını değerlendirirken dikkate aldıkları unsurları ortaya koyarak, politika belirleme aşamasında yol gösterici olacak ve politika belirleyici/karar alıcılar tarafından kullanılacaktır. Diğer yandan ayçiçeğinde uygulanmakta olan desteklerin üretim kararı vermede etkisini inceleyen ve politika alternatifleri ile kıyaslanmasını sağlayan başka çalışmaların olmaması nedeniyle, araştırmanın literatürde önemli bir açığı kapatacağı düşünülmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın ana materyalini, Türkiye'de ayçiçeğinin yoğun olarak yetiştirildiği illerdeki üreticiler oluşturmuştur. Örnek hacminin belirlenmesinde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) 2012 verilerinden yararlanılarak, tabakalı tesadüfi

örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnek sayısının illere dağılımında, illerin ayçiçeği üretiminden aldıkları pay dikkate alınarak oransal dağılım yapılmıştır. Araştırmanın birincil verileri, her bir tabakaya göre tesadüfi olarak seçilmiş olan üreticilerle yüz yüze yapılan anketlerden elde edilmiştir.

Ana kitlenin belirlenmesinde; 2012 yılı itibariyle Türkiye'de en fazla ayçiçeği üretilen ve üretimin %73.7'sini oluşturan 5 ildeki (Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Adana ve Çanakkale) üretici sayısı örnek popülasyonuna dâhil edilmiştir. Örnek hacmi ise, ÇKS kayıtları dikkate alınarak ekim alanına göre belirlenmiştir. Örnek hacminin belirlenmesinde tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Miran, 2007).

$$n = \frac{Nz^2\sigma^2}{d^2(N-1) + z^2\sigma^2}$$

σ^2 = Ana kitle varyansı

N= Ana kitle büyüklüğü

d= hata değeri

z= Seçilen olasılık düzeyi için normal dağılım tablo değeri

Örnek hacmi 264 olarak hesaplanmıştır ve güven aralığı %95, hata payı ise %10 olarak alınmıştır. İllere göre belirlenen örnek sayıları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'de ayçiçeği üreten işletmeler için örnek hacmi

AYÇİÇEĞİ	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Payı (%)	Tabakalar İtibariyle Örnek Sayısı				Toplam Örnek Sayısı
			n<5	5≤n<30	30≤n<100	n≥100	
Edirne	332894	28.5	17	23	15	26	81
Tekirdağ	259562	22.2	15	18	15	42	90
Kırklareli	139407	11.9	8	12	11	24	55
Adana	78739	6.7	4	7	4	8	23
Çanakkale	51121	4.4	4	4	2	5	15
Toplam	810602	69.3	48	64	47	105	264
Diğer (19 il)	359398	30.7					
TÜRKİYE	1170000	100.0					

Araştırmada, çoklu karar verme problemlerinin çözümünde etkili bir yöntem olan Analitik

Hiyerarşi Süreci (Analytical Hierarchy Process-AHP) yönteminden yararlanılmıştır. AHP

birden çok kriter için karmaşık problemlerin çözümünde kullanılan bir karar verme yöntemidir. Karar vericilere, karmaşık problemleri, problemin ana hedefi, kriterleri, alt kriterleri ve seçenekleri arasındaki ilişkiyi gösteren bir hiyerarşik yapıda modelleme olanağı vermektedir (Saaty vd., 2003).

AHP, ayırıştırma, eşli karşılaştırma ve hiyerarşik düzenleme olmak üzere üç temel ilkeye dayanmaktadır. Ayırıştırma, bir problemi çeşitli hiyerarşiler halinde yapılandırma işlemidir. Eşli karşılaştırma, seçenekler veya kriterler için eşli karşılaştırma matrisi oluşturma sürecidir. Hiyerarşik düzenleme ise, hiyerarşi üstündeki karşılaştırmaları birleştirme işlemidir (Günden ve Miran, 2008).

AHP'nin ilk adımı, karar problemini temel bileşenlerine ayırıştırmak ve hiyerarşik bir yapı oluşturmaktır. Karar vericiye, ilgili kararın daha küçük parçaları üzerinde odaklanmasına yardımcı olur (Braunschweig and Becker, 2004). Karar hiyerarşisinin en tepesinde ana hedef, bir alt kademe kararın kalitesini etkileyecek kriter ve en altında ise karar seçenekleri yer almaktadır. Eşli karşılaştırmalar, AHP'nin ikinci temel adımını oluşturmaktadır. İki seçeneğin/kriterin birbirleriyle karşılaştırılması anlamına gelir ve karar vericinin yargısına dayanır. Hiyerarşi n eleman içeriyorsa, toplam $n(n-1)/2$ adet eşli karşılaştırma yapmak

gerekmektedir (Günden ve Miran, 2008). Eşli karşılaştırmada, A kriterinin B kriterine göre ne kadar önemli olduğu, Şekil 1'de gösterilen 1-9 puanlı tercih ölçeğiyle belirlenmektedir. Önem derecesinde yer almayan 2, 4, 6, 8 gibi değerler ara (ortalama) değerlerdir. Karşılaştırılan her elemanın önceliğinin (görelî öneminin) hesaplanmasına sentezleme denilmektedir. Sentezleme aşaması, normalizasyonu içermektedir. En yaygın olarak kullanılan normalizasyon yönteminde, her sütunun elemanları, o sütunun toplamına bölünmekte, elde edilen değerlerin satır ortalaması alınmaktadır. AHP'nin son aşamasında, nihai karara ulaşılarak ve karar problemi çözümlenmektedir. Bu aşamada problemin ana hedefinin gerçekleştirilmesinde, karar seçeneklerinin sıralaması olarak hizmet edecek bir karma öncelikler vektörü oluşturulmaktadır. Elde edilen nihai öncelikler, karar seçeneklerinin puanları olarak da adlandırılmaktadır (Günden vd., 2008).

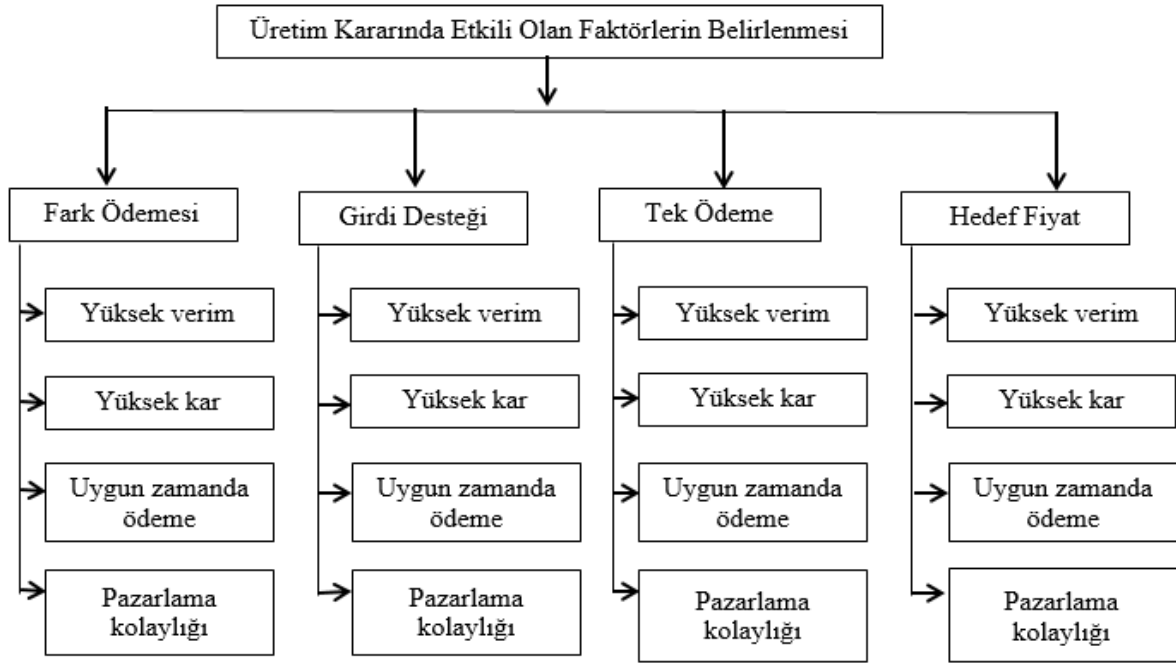
Bu çalışmanın anket aşamasında kullanılan eşli karşılaştırmalar incelendiğinde; kriterler arasında eşli karşılaştırmalar yapılırken, hangisinin ne düzeyde önemli olduğu belirlenmiş, dört kriter olduğu için altı eşli karşılaştırma yapılmıştır. Sentezleme ve normalleştirme işlemi yardımıyla, kriterler için önem matrisi elde edilmiştir.

Şekil 1. AHP'de kullanılan tercih ölçeği

Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	İki kriterin eşit önemli olması	İki kriter amaca eşit düzeyde katkıda bulunur
3	Birinin diğerine göre orta derecede önemli olması	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine orta derecede tercih ettirir
5	Kuvvetli derecede önemli	Tecrübe ve yargı bir kriteri diğerine kuvvetli bir şekilde tercih ettirir
7	Çok kuvvetli düzeyde önemli	Bir kriter güçlü bir şekilde tercih edilir ve baskınlığı uygulamada rahatlıkla görülür
9	Kesin derecede önemli	Bir kriterin diğerine tercih edilmesine ilişkin kanıtlar çok büyük bir güvenilirliğe sahiptir
2, 4, 6, 8	Ortalama değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere yukarıda listelenen yargılar arasına düşen değerler
	Ters değerler	Tersi karşılaştırmalar için

Kaynak: Saaty, 1982, Günden ve Miran, 2008

Şekil 2. Çalışmada kullanılan hiyerarşik model

Bu çalışmada, Türkiye’de ayçiçeği üreten üreticilerin ayçiçeğine uygulanan ve uygulanması muhtemel (alternatif) destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyini belirlemek ve her bir kritere göre tercih derecelerini hesaplamak amaçlanmıştır. Bu amaçla geliştirilen hiyerarşik modelde (Şekil 2) ayçiçeği için ele alınan destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyi belirlenmiş ve farklı tercih nedenleri açısından etkileri analiz edilmiştir.

Üreticilerin üretim kararını belirleyici kriterler olarak, fark ödemesi desteği ve girdi desteği ile birlikte alternatif destekler (tek ödeme sistemi ve hedef fiyat desteği) dikkate alınmıştır. Üreticilerin üretim kararında etkili olan destekleri tercih nedenleri ise, yüksek verim, yüksek kar, uygun zamanda ödeme ve pazarlama kolaylığı olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında görüşülen üreticiler, anket sırasında alternatif politikalar (tek ödeme, hedef fiyat) hakkında bilgilendirilmiştir.

Çalışmada bahsedilen hedef fiyat sistemi, üretilen tarımsal ürünün üretim düzeyine ve piyasada oluşan fiyata müdahale etmeksizin, üretici maliyetine dayanarak hesaplanan bir

hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farkın devlet tarafından üreticiye nakdi olarak ödenmesi koşuluna dayanan bir destek sistemi olarak tanımlanabilir. Devlet, üreticilerin üretim maliyetleri piyasa fiyatının üzerinde olduğunda tüketicilerin ödediği fiyatları etkilemeden üreticilere tazmin edici bir ödemede bulunmayı taahhüt etmektedir. Tazmin edici ödeme, devlet tarafından saptanan hedef fiyat ile piyasa fiyatı arasındaki farktan oluşmaktadır. Bu koşullar uyarınca fark ödeme sisteminde piyasa fiyatı, hedef fiyatın altında kaldığında, üreticiler korunmuş olurlar. Öte yandan piyasa fiyatı hedef fiyatın üzerinde gerçekleştiğinde, üretici bu durumda kazancını artırabilme olanağına sahip olmaktadır (Şahinöz vd., 2005).

Üretimden bağımsız destekleme sistemleri, Avrupa Birliği’nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi, ABD’de ise Direkt Ödemeler adı altında uygulanmaktadır. AB’de uygulanan Tek Çiftlik Ödeme Yönteminde prensip olarak, tam üretimden bağımsızlık benimsenmiştir. Hâlihazırdaki bütün doğrudan yardım planları yerini 2014 yılından itibaren, yeni üyelere dâhil olmak üzere bütün AB ülkeleri için Tek Çiftlik Ödeme Yöntemine bırakmıştır (Şahin, 2008).

3. Araştırma Bulguları

3.1. İşletmelerin sosyal ve yapısal özellikleri

İşletme yöneticilerinin kişisel nitelikleri ve sosyal özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün

işletme faktörleri üzerinde etkilidir (Hazneci, 2007). Bu nedenle araştırmanın bu bölümünde üreticilerin yaşı, eğitim durumu, kendi adına tarımla uğraştığı süre, hanelerindeki kişi sayısı ve hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısının yer aldığı genel bilgiler incelenmiştir.

Tablo 2. Ayçiçeği üreticilerinin genel özellikleri

		Yaş	Eğitim Durumu	Kendi Adına Tarımla Uğraştığı Yıl	Hanedeki Kişi Sayısı	Hanede Tarımda Çalışan Kişi Sayısı
Adana	En düşük	22	5	3	2	1
	En yüksek	82	18	60	8	6
	Ortalama	48.11	8.14	23.50	5	2
Çanakkale	En düşük	36	5	10	2	1
	En yüksek	70	16	57	10	6
	Ortalama	53.00	6.55	29.70	4	3
Edirne	En düşük	23	1	3	2	1
	En yüksek	75	15	55	8	5
	Ortalama	50.71	7.32	28.94	4	2
Kırklareli	En düşük	24	5	3	2	1
	En yüksek	80	14	60	12	10
	Ortalama	49.45	7.46	25.88	5	3
Tekirdağ	En düşük	25	3	3	1	1
	En yüksek	82	17	60	10	6
	Ortalama	50.36	7.71	26.44	4	2
GENEL	En düşük	22	1	3	1	1
	En yüksek	82	18	60	12	10
	Ortalama	50.26	7.50	27.06	4	2

Tarımsal faaliyette bulunan üreticilerin yaş durumu üretim sonuçlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir (Akın, 2003). Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticilerin ortalama yaşı 50.26 olmakla birlikte, en genç üreticinin 22, en yaşlı üreticinin 82 yaşında olduğu belirlenmiştir. Diğer yandan, yaş ortalamasının en yüksek olduğu il 53.00 ile Çanakkale iken, en düşük olduğu il 48,11 ile Adana'dır. Ayçiçeği üreticilerinin ortalama eğitim süresi ise 7.5 yıl olarak hesaplanmıştır ve üreticilerin eğitim süreleri iller bazında değerlendirildiğinde; ortalamanın en yüksek olduğu ilin Adana, en düşük olduğu ilin ise Çanakkale olduğu tespit edilmiştir. Üreticilerin kendi adına tarımla uğraştıkları ortalama süre 27.06 yıl olarak belirlenmiştir. Tarım

işletmelerinde bulunan nüfus, işletmelerin idaresinden işgücü kaynağına kadar birçok görevi üstlenmektedir (Özüdoğru, 2010). Bu nedenle araştırmada ayçiçeği üreticilerinin hanelerindeki kişi sayısı ile birlikte hanelerinde tarımda çalışan kişi sayısı da incelenmiştir. Buna göre; hanedeki ortalama nüfusun 4, hanede tarımda çalışan ortalama nüfusun ise 2 olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Arazi, tarımsal faaliyette üretim araçları içerisinde en önemlisi ve vazgeçilmez olanıdır. İşletme arazisi, mülkiyet ilişkisi, arazinin nevi ve faydalanma şekilleri dikkate alınmaksızın çiftçi ailesinin işlettiği toplam alandır (Tatlıdil, 1992). İncelenen işletmelerde işletme arazisi, üretim döneminde üretici tarafından işletilen arazilerin tamamından oluşmaktadır.

Araştırma kapsamındaki işletmelerin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu incelendiğinde genel olarak işletme arazilerinin %59.98'sini mülk araziler, %33.14'ünü kira ile işlenen araziler ve %6.99'unu ise ortakçılıkla işlenen araziler oluşturmakta olup, ortalama işletme

arazisinin 242.45 da olduğu görülmektedir. İller bazında yapılan incelemeye göre; ortalama işletme arazisinin en düşük olduğu il 210.47 da ile Edirne iken, en yüksek olduğu il 313.61 da ile Kırklareli'dir (Tablo 3).

Tablo 3. Ayçiçeği işletmelerinin arazi mülkiyeti ve tasarruf durumu

İller	İşletme Arazisi		Mülk Arazi		Kira ile İşlenen Arazi		Ortakçılık ile İşlenen Arazi		Kiraya Verilen Arazi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%	(da)	%
Adana	243.07	100.0	165.89	68.25	54.32	22.3	22.86	9.40	0.00	0.00
Çanakkal	221.65	100.0	133.00	60.00	88.65	40.0	0.00	0.00	0.00	0.00
Edirne	210.47	100.0	154.03	73.19	47.80	22.7	8.92	4.24	0.29	0.14
Kırklareli	313.61	100.0	154.36	49.22	157.17	50.1	2.88	0.92	0.79	0.25
Tekirdağ	234.66	100.0	127.81	54.47	71.41	30.4	35.44	15.1	0.00	0.00
GENEL	242.45	100.0	145.42	59.98	80.34	33.1	16.94	6.99	0.25	0.10

İncelenen işletmelerde üreticilerin ortalama ayçiçeği ekim alanının 102.96 da, üretimin 21.86 ton ve verimin 212.34 kg/da olduğu belirlenmiştir. Ayçiçeği ekim alanının en düşük olduğu il 77.05 da ile Çanakkale, en yüksek olduğu il ise 145.01 da ile Kırklareli'dir.

Araştırma kapsamındaki iller üretim miktarı açısından değerlendirildiğinde üretimin en yüksek olduğu il Adana (27.02) iken, en düşük olduğu il Çanakkale (12.39)'dir. En yüksek ayçiçeği verimi ise 282.65 kg/da ile Adana'dan alınmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. İşletmelerde ayçiçeği üretimi

İller	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	Satılan Miktar (ton)	Satış Fiyatı (TL/kg)
Adana	95.61	27.02	282.65	27.04	0.99
Çanakkale	77.05	12.39	160.85	12.04	1.10
Edirne	94.73	22.79	240.62	22.23	1.18
Kırklareli	145.01	25.29	174.41	24.27	1.13
Tekirdağ	93.18	19.32	207.38	18.44	1.14
GENEL	102.96	21.86	212.34	21.20	1.13

Üretilen ayçiçeğinin %96.98'i satılmakta olup, satılan ayçiçeğinin satış yerleri incelendiğinde, genel olarak üreticilerin %51.45'inin ayçiçeğini kooperatife, %45.34'ünün ise tüccara sattığı

belirlenmiştir. Satış yerleri içerisinde işleme fabrikaları (diğer) de yer almakta olup, bu satış yerini tercih eden üreticilerin toplam oranı %1.93'tür (Tablo 5).

Tablo 5. Ayçiçeği pazarlama kanalları

İller	Tüccar	Kooperatif	Borsa	Diğer	TOPLAM
Adana	96.43	3.57	0.00	0.00	100.00
Çanakkale	29.17	66.67	0.00	4.17	100.00
Edirne	48.89	43.33	4.44	3.33	100.00
Kırklareli	34.85	65.15	0.00	0.00	100.00
Tekirdağ	38.83	59.22	0.00	1.94	100.00
GENEL	45.34	51.45	1.29	1.93	100.00

3.2. Ayçiçeği üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler

Ayçiçeği üreticilerinin destekleme politikalarını tercih ederken dikkate alabilecekleri unsurlara ait ağırlıklar (önem düzeyleri) Tablo 6'da

verilmiştir ve alternatif sütunundaki unsurlara ilişkin ağırlıkları ortalama olarak hesaplanmıştır. Buna göre alternatifler en yüksek ortalama değerinden en küçük ortalama değerine doğru sıralandığında, alternatiflere ait önem sırası belirlenebilmektedir.

Tablo 6. Ayçiçeği üretiminde destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörler

Alternatif	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma	Medyan
Yüksek verim	0.038	0.208	0.619	0.108	0.200
Yüksek kar	0.062	0.314	0.724	0.138	0.272
Uygun	0.069	0.252	0.663	0.107	0.247
Pazarlama	0.031	0.226	0.581	0.118	0.226

*Kruskal –Wallis testine göre $p<0,01$ için farklıdır.

Tablo 6'ya göre alternatiflerin ortalama değerleri sıralandığında, üreticilerin bir politikayı değerlendirirken ilk sıraya yüksek kâr sağlamasını (0.314), ikinci sıraya uygun zamanda ödemeyi (0.252), üçüncü sıraya pazarlama kolaylığını (0.226) ve son sıraya yüksek verimi (0.208) koyduğunu görmek mümkündür. Üreticilerin bu sıralamayı alternatiflerin farklılıklarını ayırt ederek yapabildikleri görülmektedir ($p<0.01$). Analiz sonuçlarına göre, bir ayçiçeği üreticisinden ele alınan destekleme politikalarını birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir.

Tablo 7'de üretim kararında etkili olan destekleri tercih seçenekleri, her bir kriter için ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Seçenekler arasında eşli karşılaştırmalar yapılırken, hangisinin ne derecede tercih edildiği belirlenmiştir. Analiz sonucunda üreticilerin, politikaların her birini ayırt edip farklı sıralara koyabildikleri görülmektedir ($p<0.01$). Buna göre ayçiçeği üreticilerinin uygulanan ve alternatif destekler göz önüne alındığında hedef fiyat desteğini (0.275) birinci sırada tercih ettikleri, tek ödeme desteğini (0.272) ikinci sırada, fark ödeme desteğini (0.230) üçüncü sırada, girdi desteğini (0.223) ise en son sırada tercih ettikleri görülmektedir.

Tablo 7. Ayçiçeği üretiminde destekleme politikalarının tercih dereceleri

Politikalar	Minimum	Ortalama*	Maksimum	Standart Sapma	Medyan
Fark ödeme	0.024	0.230	0.644	0.153	0.237
Girdi desteği	0.034	0.223	0.695	0.149	0.210
Tek ödeme	0.019	0.272	0.750	0.198	0.250
Hedef fiyat	0.033	0.275	0.750	0.178	0.250

*Kruskal –Wallis testine göre $p<0,01$ için farklıdır.

Tablo 8. Ayçiçeği üretiminde destekleme politikalarının tercih nedenlerine göre derecelendirilmesi

Alternatifler	Fark ödeme	Girdi desteği	Tek ödeme	Hedef fiyat
Yüksek verim (0.208)	0.201	0.220	0.207	0.219
Yüksek kar (0.314)	0.311	0.314	0.311	0.313
Uygun zamanda ödeme (0.252)	0.256	0.251	0.261	0.242
Pazarlama kolaylığı (0.226)	0.231	0.215	0.221	0.225
Karma	0.230	0.223	0.272	0.276

Tablo 8'e göre üreticiler fark ödemesi desteğini öncelikle yüksek kar nedeniyle tercih etmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

Üreticiler girdi desteğini öncelikle yüksek kar ardından uygun zamanda ödeme nedeniyle tercih etmektedir. Yüksek verim diğer politika seçenekleri arasında son sırada tercih edilirken, girdi desteğinde üçüncü sırada tercih nedenidir. Pazarlama kolaylığı ise son sırada yer almaktadır. ABD ve AB'de uygulanan ve çiftçilere alternatif destekleme politikası olarak sunulan tek ödeme desteğini tercih nedenleri değerlendirildiğinde, üreticilerin tek ödeme desteğini öncelikle yüksek kar sağlaması nedeniyle tercih ettikleri görülmektedir. Tercih nedenleri arasında uygun zamanda ödeme ikinci sırada, pazarlama kolaylığı üçüncü sırada yer almakta olup yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

Üreticilerin hedef fiyat desteğini tercih nedenleri arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre, ilk sırada yüksek kar gözetilirken, ikinci sırada uygun zamanda ödeme, üçüncü sırada ise pazarlama kolaylığı tercih edilmektedir. Yüksek verim ise tercih nedenleri arasında son sırada yer almaktadır.

Nihai karar aşamasında, uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının her bir kriter için, tercih dereceleri matrisi ile tercih nedenlerinde etkili olan kriterlerin önem derecesi matrisi çarpılarak, üreticilerin ayçiçeği üretiminde destekleme politikalarına verdikleri öncelikler belirlenmektedir. Dikkate alınan tüm kriterlere göre, ele alınan politikaların karma tercih ağırlıkları değerlendirildiğinde politikalar arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark bulunmuş olup tercih ağırlığı en yüksek olan hedef fiyat politikasıdır (0.276). Buna göre, politika önceliklerinin belirlenmesinde tüm kriterler dikkate alındığında yani hiyerarşinin en üstüne ulaşıldığında, üreticilerin önceliklerini hedef fiyat politikası yönünde kullandıkları

görülmektedir. İkinci sırada tek ödeme politikası yer alırken (0.272), fark ödemesi üçüncü sırada (0.230), girdi desteği ise son sırada (0.223) yer almaktadır.

4. Sonuç

Son yıllarda tüm dünyada artan gıda fiyatları ve yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle yapılan desteklemelerin kontrollü kullanılması gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu nedenle üreticilerin üretim kararı içerisinde tarımsal desteklerin etkisinin ve üreticilerin politika tercihinde etkili olan faktörlerin bilinmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de ayçiçeği üreten üreticilerin ayçiçeğine uygulanan ve alternatif destekleme politikalarının tercihinde etkili olan faktörlerin önem düzeyleri belirlenmiş ve tercih dereceleri hesaplanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; Türkiye'de ayçiçeği üreticilerinin destekleme politikalarını tercihlerinde göz önüne aldıkları en önemli unsur, kar etmelerini sağlamasıdır. Yani bir ayçiçeği üreticisinden ele alınan destekleme politikalarını birini tercih etmesi istendiğinde, hangi politika seçeneği en fazla kâr etmesini sağlıyorsa, o politikayı tercih edeceği söylenebilir. Üretici tercihlerine göre ele alınan destekleme politikaları değerlendirildiğinde ise; ayçiçeği üreticilerinin hedef fiyat desteğini, tercih ettikleri belirlenmiştir. Alternatif olarak sorulan (hedef fiyat, tek ödeme) destekleme politikalarının üretici tercihlerinde ilk sıralarda, uygulanan politikaların (fark ödemesi, girdi) ise ayçiçeği üretici tercihlerinde son sırada yer alması, uygulanan desteklerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, gerek kaynakların etkin kullanımı ve gerekse tarımsal destekleme politikaları ile amaçlanan hedeflere ulaşabilmek için ayçiçeğinde hâlihazırda uygulanan fark ödemesi ve girdi desteklerinin uygulama esaslarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiği belirlenmiştir. Bu kapsamda desteklerin hedef fiyat mantığında olduğu gibi, ürün fiyatı düştüğünde üreticinin zararını tazmin edici, verimi artırmaya yönelik, pazarlamayı

kolaylaştırıcı ve tek ödeme sisteminde olduğu gibi, alan bazlı destekler olması yönünde olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynaklar

Akın, A. 2003. “Elma Üretiminde Geleneksel Tarımdan Organik Tarıma Geçiş Süreci ve Bu Süreçte Etkili Olan Faktörler- Çankırı Örneği”, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Semineri, Ankara.

Braunschweig, T. And B. Becker 2004. Choosing Research Priorities by Using The Analytic Hierarchy Process: an Application to International Agriculture. R&D Management. 34:77-86

Greene, W.H., 2000. Econometric Analysis, Prentice Hall, USA, 1004 p.

GTB, 2014. “2014 Yılı Ayçiçeği Raporu”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.

Günden C., Miran B., 2008. Çiftçilerin Temel İşletmecilik Kararlarının Öncelik ve Destek Alma Açısından Analizi. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008 5(2).

Günden C., Miran B., Uysal Karahan Ö., Bektaş Kenanoğlu Z. 2008. İzmir İlinde Gıda Güvenliği, Kalite ve Fiyat Açısından Tüketicilerin Yaş Meyve ve Sebze Satın Alma Yeri Tercihlerinin Analitik Hiyeraşi Süreciyle Belirlenmesi. Finans Politik & Ekonomik Yorumlar Cilt:45, Sayı:522.

Hazneci, K. 2007. Amasya İli Suluova İlçesinde Sığır Besiciliği Yapan İşletmelerin Etkinlik Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı.

Miran, B., 2007. Temel İstatistik, İzmir.

Özudođru, T., 2010. Amasya Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliğinin Yöre Çiftçilerine Ekonomik Etkilerinin Analizi. Doktora Tezi Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ramanathan, R., 1998. Introductory Econometrics with Applications. The Dryden Press

Saaty T.L., 1982. The Analytic Hierarchy Process Decision Making for Leaders: The Analytic Hierarchy Process for Decisions in a Complex World. Lifetime Learning Publications. Belmont, California.

Saaty, T.L., L.G. Vargas, and K. Dellmann, 2003. The Allocation of Intangible Resources: The Analytic Hierarchy Process and Linear Programming. Socio-Economic Planning Sciences. 37:169–184.

Şahinöz, A., . Çağatay, S., Teoman Ö., Kıymaz, T. 2005. Tarımda Yeni Politika Arayışları “Fark Ödeme”, TZOB Yayını, Ankara.

Şahin, A. 2008. Avrupa Birliği’nde Tek Çiftlik Ödeme Yöntemi ve Türkiye’nin Uyumu. Uzmanlık Tezi. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.

Taşkaya Top, B., Uçum İ. 2012. “Türkiye’de Bitkisel Yağ Açığı”, TEPGE BAKIŞ, Sayı:14, Nüsha:2, Ankara.

Taşkaya Top, B., Uçum, İ. 2013. “Ayçiçeği Durum ve Tahmin 2012/2013”, TEPGE Yayınları, Yayın No: 223. Ankara.

Taşkaya Top, B. ve Uçum, İ., 2015. Türkiye’de Bitkisel Yağlarda Arz Açığı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, YABİTED II. Bitkisel Yağ Kongresi, 7-9 Mayıs 2015, Tekirdağ.

Tatlıdil, F. 1992. “Konya İli Sulu ve Kuru Koşullardaki Tarım İşletmelerinde İşgücü, Döner Sermaye ve Traktör Güçlerine Göre Optimal İşletme Büyüklüğünün Tespiti” Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.